

O NEKIM PITANJIMA U VEZI S POLITIČKOM DJELATNOŠĆU IVANA VONČINE 1868-73.

(U povodu knjige J. Horvata, »Povijest novinstva Hrvatske 1771—1939.«,
Zagreb 1962.)

Vera Ciliga

Djelatnosti Ivana Vončine, u razmjeru sa cjelinom prikaza povijesti novinstva u Hrvatskoj 1771—1939, J. Horvat je opredijelio mnogo prostora. U prikazu štampe Narodne stranke osvrnuo se i na rad same stranke, a taj osniva gotovo isključivo na podacima iz ostavštine I. Vončine,¹ pa rad stranke i prikazuje kroz prizmu Vončinine djelatnosti. Njegovu djelovanju pripisuje odlučujući utjecaj na vođenje politike Narodne stranke u razdoblju od sklapanja Nagodbe do njezine uglavljene revizije. Rad ostalih prvaka stranke jedva je spomenuo a mjestimično čak i njihovu djelatnost pripisuje Vončini.

1. U poglavlju: »Prvi dvoboj novinstva s Austrougarskim dualizmom« (str. 231—2.) osvrće se autor na prilike u Hrvatskoj po dolasku bana L. Raucha na vlast i između ostaloga kaže: »Narodna stranka apstinirala je od saborskog rada, bila bi likvidirala i *Novi Pozor* da nije bilo Vončine.« Međutim, iz sačuvane korespondencije prvaka stranke može se zaključiti, upravo suprotno, da intencije vodstva nisu išle u pravcu »likvidiranja« *Novog Pozora* nego u nastojanju da se list pod svaku cijenu održi. U vezi s izlaženjem *Novog Pozora*, Matija Mrazović je pisao u siječnju 1868. Strossmayeru:

»Velika je nevolja što imamo malo, premalo radnika. Perkovac je odapeo sve četiri i neradi, ni neće da radi išta. On snuje osnove ob ovom i onom, ali i ove ostaju u njegovoj glavi. Pero kao da mu je omrznuo. S toga i jeste Miškatović desperatan, jer dobiva premalo ozbiljna rada u pomoć. Nu ja sam bio zabavljen do sada tekućimi poslovima, dopisivanjem i agitacijom, te sam samo riedko mogao ozbiljne stvari raditi. Rački je zabavljen akademičkim poslovima i Miškatović mi piše, da je malaksao i da bi trebao pomoći izdašnije. Nu odkuda! On misli na obustavljanje *Pozora*; ja pako mislim, da bi to bilo prerano. Predplatnikah nema nego 500, jer vlasti gone *Pozor* gdje ga nalaze. Ele upravo to, što je uz sve progonstvo 500 predplatnikah, dokazom mi služi, da je naša stranka budna, ali pritisnuta. Budnost naše stranke dokazali su i dopisi za vrijeme izborah. — Bili dakle bilo u vremenu, da se dokine organ naše stranke? Istina, da je s velikimi žrtvami skopčano izdavanje, istina da *Pozor* gubi mnogo od svoje vrijednosti već po tom, što neizlazi u Zagrebu, ali svakako drži stranku na okupu. Tu dakle treba da vaša Preuzvišenost odluči.«²

Na Josipu Miškatoviću je zaista ležao velik teret, a teškoće s kojima se borio najbolje je on sam izložio u pismu Račkom: »Ja vam nebi mogao opisati, kako je trudan moj položaj i kakve me muke često putah hvataju. Ima skoro mjesec danah, što od nikoga nemam lista iz Zagreba, da mi ukratko opiše

¹ Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Ostavština I. Vončine st.

² Arhiv JAZU, Ostavština J. J. Strossmayera, S. L. — S. D.

situaciju i javi, kako ste vi odlučili prema njoj, kako bi dakle Pozor imao pisati. Da se meni nije potrebno na vas obazirati, bilo bi mi lašnje, jer bi izašao bez brige sa svojom glavom.»³

Trenutačno, Miškatović je mislio da neće moći izdržati napor koji je bio povezan s izlaženjem Novog Pozora, ali je ipak ustrajao i nastavio njegovim uređivanjem kako je to 11. siječnja 1869. javio i Ivanu Perkovcu: »Možete mi stalno vjerovati, da sam upravo ja najmanje zadovoljan, što Pozor izlazi. Mene jedinoga zapada i sva muka i sva sramota, je li sramotan. No kada su navalili mnogi predplatnici, kojima se ne bi bio nadao, mnogo ranije pred Novom godinom, činjaše se meni grehota raskinuti ovaj, ma kako loš, ali ipak jedini vez među ljudima naše raspršene stranke.«⁴

U cijelom novinarskom radu Miškatovića upravo je vrijeme u kojem je uređivao Novi Pozor ono razdoblje u kojem su njegove zasluge za stranku bile najveće. Usprkos tome, on je u knjizi J. Horvata tek spomenut kao urednik N. Pozora a Vončini se pridaje mnogo veća važnost u vezi s izlaženjem lista, iako sam autor nekoliko stranica dalje, ispravno, ali u protuslovlju s prije navedenim zaključuje: »S *Novim Pozorom* Vončina nije imao naročite veze, pogotovu u prvoj njegovoj fazi, jer je tad kao samostalac bio njegov protivnik« (237). Općenito, značenje se Miškatovića u povijesti hrvatskog novinstva moralo jače istaknuti.

Za druge prvake stranke kaže se u poglavlju: »Zatočnik i savez opozicije s vojnim krugovima za obaranje Raucha i nagodbe« (str. 237—240): »Dok se većina dotadanih predvodnika Narodne stranke pod dojmom poraza počela povlačiti iz aktivne politike na područje kulturne djelatnosti, da kulturnim podizanjem pripravi mogućnosti za nove borbe, Vončina je svojom poduzetnošću i ličnom inicijativom stvorio preduvjete za novu političku borbu protiv nagodba i rušenje Rauchove vladavine« (237).

Prema ovome, moglo bi se zaključiti da su se predvodnici stranke povukli iz aktivne politike na područje kulturne djelatnosti i borbu Narodne stranke upisati u zaslugu jedinom Vončini. Međutim, bilo je to vrijeme najjače aktivnosti prvaka stranke, pogotovu u pravcu organiziranja stranke koja je, po njihovim vlastitim riječima, poslije poraza na izborima 1867. bila upravo »raspršena«. Tvrdnja o povlačenju prvaka stranke iz političke aktivnosti mogla bi se donekle odnositi na Ivana Perkovca, koji poslije 1866. nije mogao preboljeti slom svojih unionističkih koncepcija i sav se predao radu na pokretanju i uređivanju »Vienca«.

Rad na prikupljanju i organiziranju stranke zahtijevao je goleme napore i zalaganje prvaka, a po jednodušnom sudu suvremenika najveći je udio u tom radu bio Mrazovićeve — prema riječima Marijana Derenčina upravo je on bio najzaslužniji »da je narod bio organizirana stranka«.⁵ Derenčinov bi se sud mogao ocijeniti i kao pristran, ali i politički protivnici Mrazovića priznavali su mu velike organizacione sposobnosti, pa je i Fran Folnegović, kada je 1876.

³ Arhiv JAZU, Ostavština F. Račkog, S. L. — S. D.

⁴ M. Prelog, Miškatović i Perkovac. Historijski portreti i članci. Beograd 1926, 123.

⁵ Obzor 1896, br. 212.

žestoko napao Mrazovića, morao priznati da je Mrazović organizirao stranku s velikom vještinom. U siječnju 1868. Mrazović je i sam pisao Strossmayeru da mu je vrijeme potpuno iscrpljeno »tekućim poslovima, dopisivanjem i agitacijom«.⁶ Ne samo da je agitirao u korist stranke, nego je znao i povezati njezine pristalice; održavao je vezu s njima i bio je organizator sviju velikih stranačkih sastanaka. Osim toga, upravljao je i vanjskopolitičkim radom stranke.

Razdoblje, u kojem je »Zatočnik« izlazio, bilo je vrijeme najjače političke aktivnosti prvaka stranke, i njihov rad možemo spomenuti tek u glavnim crtama. U to je vrijeme bio vrlo aktivan Milan Makanec, tako da su mu vladine »Narodne novine« predbacile da je dao ostavku na mjestu profesora Pravnoslovne akademije kako bi se mogao potpuno posvetiti agitaciji. Istodobno je Makanec vodio u »Zatočniku« državnu borbu protiv dualizma i kao uvjereni antiunionist zalagao se za federalističko preuređenje Monarhije.

U borbi protiv Raucha velik je i udio Miškatovića kao urednika »Zatočnika« i pisca mnogih članaka, među kojima se naročito ističu »Listovi jednog unioniste«^{5a} u kojima je dao vanrednu kritiku Rauchove vladavine, oštru ali i trijeznu, i zbog toga na svoj način i djelotvorniju od mnogih pretjeranih napada. Odgovorio mu je Franjo Rački nizom članaka pod naslovom: »Listovi jednog antiunioniste«, u kojima je dao ideološku podlogu borbi antiunionističkog dijela stranke.

S obzirom na pokretanje »Zatočnika«, svakako je i udio Vončine u borbi protiv Raucha bio velik. U napadima na političke protivnike Vončina nije bio sredstva; bio je doista najgrublji i najbezobzirniji od svih prvaka stranke. Po riječima M. Polića: »Prema njemu se je barun Rauch, i koliko energičan i bezobziran, mogao smatrati pomirljivim; prema njemu su Mrazović i Miškatović bili samo pitomi janjci; njega su protivnici morali smatrati živim đavлом, gotovim belzebubom«.⁶ Upravo ova bučnost, toliko karakteristična za Vončinino djelovanje, mnogo pridonosi da se njegov udio u radu stranke može precijeniti.

^{5a} Protivno tvrđenju J. Horvata (Politička povijest Hrvatske, Zagreb 1936, 117/8, i ponovo Povijest novinstva u Hrvatskoj), »Listovi jednog unioniste« ne potječu od Ignjata Brlića nego Josipa Miškatovića. Gotovo godinu dana poslije izlaska Makančeve brošure »Moja izpovied narodu«, Kraljevica 1876, napao ga je Miškatović u članku »Dru. Milanu Makancu« (Obzor 1877, br. 3) zbog tvrdnja koje je u brošuri iznio. Članak je izazvao polemiku između »Obzora« i »Primorca«. Makanec se u odgovoru obazreo i na protekli rad stranke i naveo Miškatovića kao pisca članaka »Listovi jednog unioniste«, u kojima je zastupao stajalište unionističke struje unutar stranke. O samim člancima i o struji koju su zastupali Makanec piše povoljno ističući da su političari unionističke struje postavljali kao uvjet unije ravnopravnost i cjelokupnost a ukoliko se to ne bi moglo postići da su bili pripravnici prihvatiti antiunionističku politiku (Primorac, 1877, br. 7).

U nastavku polemike, a ni kasnije, Miškatović nije nikad pobijao ove Makančeve tvrdnje. Prilikom polemike između »Obzora« i »Narodnih novina« u povodu smrti Miškatovića 1890, »Obzor« se ponovo osvrnuo na »Listove jednog unioniste« i naveo Miškatovića kao njihova autora (br. 234).

⁶ M. Polić, Parlamentarna povijest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije II, Zagreb 1899, 263.

2. U vezi s borbom koju je »Zatočnik« vodio protiv bana L. Raucha, autor je ustvrdio: »U studenom 1869. otpočeo je Vončina u *Zatočniku* kampanju protiv Raucha sa serijom članaka, u kojima je izravno što je Vončina nagovijestio još u *Novom Pozoru* optužen zbog korupcije. Ti su članci izlazili od 70. do 94. broja. Članke je pisao Vončina. Već naslovi su članaka bili nešto novo u dotadašnjem novinstvu Hrvatske. Dotad su u novinstvu naslovi članaka bili načelni i bezlični, ovdje su bili senzacionalno postavljanje jedne ličnosti na pranger: »Kako je radilo poduzeće za isušivanje Lonjskog polja«, »Grof Arthur Seherr-Thosz i Lonjsko polje«, »Rauch i pučka sol«. Do Vončine nije nitko u Hrvatskoj pisao tako izazovno. Članci su bili izazov na koji je valjalo odgovoriti. Iz Vončine se korespondencije razabire da je u kampanji protiv Raucha nastupao oštro, ali i oprezno, osiguravši sebi zaleđe u Beču« (238—9). Nadalje kaže u vezi s parnicom koju je Rauch podigao na vojnom sudu u Petrinji: »Tiskovna parnica, na kojoj je kao pisac članaka protiv Raucha nastupio Matija Mrazović, vjerojatno zato što je Vončina kao urednik i tiskar bio utužen na drugom mjestu, održana je u Petrinji pred krajiškim pukovnijskim sudom koji je 7. I. 1871. odbio Rauchovu tužbu kao neosnovanu, čime je Rauch bio neizravno osuđen, pa je kao difamirani čovjek morao 26. I. 1871. podnijeti ostavku. Spisi o raspravi nisu bili nikad objelodanjeni, bili su predani Ugarskoj vladi. Novinstvo je o toku rasprave donijelo samo kratke izvještaje iz kojih se ne razabire kako je rasprava tekla i kakve su dokaze optuženi iznijeli. Bio je to dotad najveći i najglasniji novinski proces u Hrvatskoj, premda nije u novinama objelodanjen.«

Iako je dokumentacija za Rauchovu parnicu zaista oskudna, ipak se neki podaci mogu naći u Vončininoj ostavštini i u štampi. Važni su i članci zbog kojih je Mrazović odgovarao na sudu, jer nam posredno daju uvid u ono o čemu se na procesu raspravljalo i na kakvom je temelju Mrazović svoju obranu zasnivao.

Tačno je navedeno da su ti članci počeli izlaziti u studenom 1869, iako brojevi »Zatočnika«, u kojima su oni izlazili, nisu tačno navedeni. Potpuno u suprotnosti s podacima suvremenika, Horvat je kao autora članaka označio Vončinu a njegovo autorstvo dokazuje senzacionalnošću u načinu pisanja, koja je naročito dolazila do izražaja u naslovima članaka. Međutim, od spomenutih naslova tek jedan: »Kako je radilo poduzeće za isušivanje Lonjskog polja«⁷ odnosi se na spomenute članke a ni taj nije tačno naveden. Naslov prvih sedam članaka glasi: »Kako se rodilo poduzetništvo za isušivanje Lonjskoga polja«, a ni taj nije izmislio njihov pisac nego Arthur Seherr-Thasz, koji je u »Agrarmer Zeitungu« ustvrdio da »Zatočnik« »nezna ili neće da znade za povjest kako se rodilo poduzetništvo za isušivanje Lonjskoga polja«;⁸ naslov spomenutih članaka nastao je kao odgovor na tu primjedbu. U člancima, nadalje, nema »senzacionalnog postavljanja jedne ličnosti na pranger« i — osim što činjenice koje se iznose mogu same po sebi djelovati senzacionalno — način na koji su iznesene vrlo je trijezan i miran. Članci nose sve karakteristike Mrazovićeva stila i pisani su s mnogo više pravničkog znanja nego što bi se moglo pretpostaviti da ga je bilo u Vončine. Bez »izazovnosti«, i na mnogim mjestima možda čak

⁷ Zatočnik 1869, br. 70, 74, 76, 77, 78 i 88.

⁸ Zatočnik 1869, br. 70.

i odviše suhoparno, izlaže se u člancima rad sabora u vezi s Društvom za isušenje Lonjskoga polja. Razlaže se zakonska osnova za isušenje, nabrajaju radovi koji bi se prema osnovi imali izvesti, odriče pravna valjanost odboru koji je osnovu iznio pred sabor, jer su njegovi članovi, osim dvojice, izabrani još od prošlog sabora⁹. Zatim se saborski odbor optužuje zbor površnosti, jer je u tri sjednice proučio osnovu za isušenje »o kakovoj se radi već devedeset i pet godina (od 1775 godine)«¹⁰. Radovi i proračun da su u osnovi bili tek približno navedeni, onako kako je to bilo najprobitačnije za društvo, i količina zemlje za kopanje da je gotovo podvostručena a cijena za kopanje potrostručena. Troškovi su, prema proračunu društva, iznosili 4,500.000 for. a radovi će se izvesti za mnogo manju svotu, tako da će društvu ostati netaknutih 1,958.475 for. čistog dobitka.

Tvrđnje iznesene u člancima temeljile su se na podacima iz privatnih pisama člana društva, grofa Arthur Seherr-Thosza, koja su dopala u ruke vodstva stranke. Posve je sigurno da se Mrazovićeva obrana pred sudom sastojala u tome da je tvrđnje u člancima mogao dokazati podacima iz tih pisama. Pisma su pisana na francuskom jeziku i u člancima se uz francuski original donosio i hrvatski prijevod s datumom pisma. Upravo na temelju Seherr-Thoszovih pisama od 28. lipnja i 16. listopada 1868, »Zatočnik« je tvrdio da je proračun društva bio tek na izliku sastavljen, bez prethodnih istraživanja.

Mrazović je ukazao i na štetu koju će seljaci pretrpjeti od društva, jer je u zakonu o isušanju Lonjskog polja bilo određeno da »posjedatelji zemalja ovoga potonjega, osušit se imajućega prostora, dužni su, razmjerno svomu posjedu, spomenutomu društvu trošak osušanja i iz vlastbenu kupovinu za u tu svrhu potrebna zemljišta, mlinove i druge zgrade isplatiti za vrijeme od 25 godinah godišnjih besteretnih 8% anuitetih.« Međutim, na temelju § 2 istog zakona, »mora i djetetu jasno biti, da će posjednici lonjskoga polja morati platiti i trošak isušanja i kupovinu zemljišta za struge, kanale, nasipe, itd. potrebna, a oni ipak neće imati ni zemljišta, što su ga otkupili ni vode. — Sve to će kroz 25 godinah imati društvo, globit će naše seljake na obalah i nasipih, kratit će im vodu za napajanje blaga i natapanje livada i gospodarit će onako gospodski, kako sada gospodari na svojih spahilucih, gdje se među znamenite gospodske prihode računaju globe od seljaka, utjerane za nedopusnu pašu i sječenje drvah, gdje se od glave blaga pobire globa od 2 fr. pod zaštitom sudovah — a po kojemu zakonu?«¹¹ Osim toga, Mrazović je izrazio uvjerenje da će vlastela iskoristiti otkupljivanje zemljišta da zaokruže svoje veleposjede.

U iduća dva članka, i opet na temelju pisma Seherr-Thosza, opisuje se što sve nisu poduzimali L. Rauch i L. Pejačević da bi zakonski prijedlog o isušanju bio predložen kralju na potvrdu i navodi se da je kancelar Kušević prije toga bio dužan poslati osnovu »vodograđevnom odsjeku ministarstva nutarnjih poslova« ali nije ni osnovu ni proračun predložio.¹²

⁹ Predsjednik odbora bio je M. Bogović, perovođa Škender Fodrozy a članovi R. Zlatarević, M. Šuhaj i M. Kraljević.

¹⁰ Zatočnik 1869, br. 74.

¹¹ Zatočnik 1869, br. 77.

¹² Zatočnik 1869, br. 78, 88.

Ovim člancima završava niz članaka pod naslovom: »Kako se rodilo poduzetništvo za isušenje Lonjskoga polja« i zatim slijede dva članka pod naslovom: »Članovi društva za isušenje Lonjskoga polja«, za koje bi se, doduše, moglo kazati da su mjestimično »izazovno« pisani, ali je i Mrazović znao biti u svojim brojnim člancima i pismima vrlo ironičan, pa, štaviše, i ujedljiv. U prvom članku iznosi se da se kao članovi društva spominju samo Đuro Rauch, Ladislav Pejačević, Julije Janković i Ljudevit Farkaš-Vukotinović, dok su ostali članovi Friedrich Kulmer, Arthur Seherr-Thosz, Adolf Magyordy i Aime von Langenhove navedeni tek kao »drugovi«. Taj postupak objašnjava se pismom Seherr-Thosza, koje je on pisao 16. lipnja 1868.¹³ u povodu nastojanja gen. Türra da i on bude primljen u društvo: »Već smo tri Nehrvata u odboru, što se i onako nebude dobrim okom gledalo u saboru. Treba dakle bez nužde absolutne da se nepovoljnost ove okolnosti jošte povisi?«¹⁴

Nadalje se u članku tvrdilo da se Rauch s pomoću društva želio riješiti opozicije: »Trebalo je dakle zabašuriti ono nekoliko položajem svojim neodvisnih lica: grofa Kulmera, grofa Jankovića, bar. Hellenbacha i Vukotinovića, koji bi po svojoj prošlosti morali biti protivnici oktroju i tim sredstvom izvedene poštene unije, kakvu je bar. Rauch ugovorio s grofom Andrassyom. Smišljeno učinjeno.«

Od članova društva, jedino o Jankoviću piše se u članku razmjerno povoljno. Tvrdi se da se »grof Janković nije namietao društvu, da ga nije tražio nego su ga grof Pejačević i bar. L. Rauch u ovu stvar upleli, da njegovim kreditom i uvažanjem, koje uživa u viših krugovih pak i kod gr. Andrassyja, prikriju svoj nečist posao, a s druge strane da ga uza se i uza svoju sramotu privežu«. ¹⁵ O Ladislavu Pejačeviću sudilo se u člancima izvanredno nepovoljno, a za Seherr-Thosza i Magyordya podrugljivo se kaže da ih je Rauch htio nagraditi kao bivše honvede. U prvom se članku iznosilo da je Belgijanac Aime von Langenhove primljen u društvo kao stručnjak, no već u idućem članku »Zatočnik« javlja da je on »bio barunom Rauchom prisiljen, da svoj dio ustupi tobože Gjuri bar. Rauchu, uistinu pako samome banu Levinu bar. Rauchu.«¹⁶

U članku: »Je li barun Levin Rauch član društva za isušenje Lonjskoga polja?«, tvrdilo se na temelju ortačkog ugovora sklopljenog 8. svibnja 1868. a čiji original se nalazio u posjedu pisca članka da je Rauch član društva jer se u ugovoru, osim potpisa koji je dao u ime F. Kulmera, nalazi i »drugi vlastoručni potpis bar. L. Raucha.«¹⁷ Osim toga, navodi se da je Rauch u srpnju 1868. sklopio u ime društva ugovor s inženjerima za izvođenje tehničkih radova, što ne bi bilo moguće da nije bio član društva. I kod sklapanja ugovora između vlade i društva Rauch je uputio društvo na koje advokate da se obrati i sam se s njima dogovarao.

¹³ Prijepis ovog Seherr-Thoszova pisma sačuvan je u ostavštini I. Vončine, R. 6049.

¹⁴ Zatočnik 1869, br. 89.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Zatočnik 1869, br. 90

¹⁷ Zatočnik 1869, br. 93.

U posljednjem članku od 28. prosinca 1869: »G. barunu Levinu Rauchu civilnomu banu«, Mrazović je u deset tačaka sažeo optužbe protiv Raucha iz prijašnjih članaka i pozvao ga da na njih odgovori — »i ako vas je volja, zaniječite ih javno, občinstvo znat će po vašem odgovoru suditi, je li kojim načinom učestvujete vi u društvu, — a mi ćemo znati ili dalje pitati, il pred sviet izniet dokaze za svoje tvrdnje.« Iz svega navedenoga, zaključuje Mrazović, »sliedi nepobitna istina, da ste vi zbilja ortak u tom društvu i da ste svoj službeni položaj upotriebili, da si namaknete veliki dobitak na veliku štetu, da pače na neizbježivu propast od 118.000 žiteljah posavačkih.« Tu štetu je Mrazović razložio u tačkama 8. i 9:« 8. Zaniječite napokon, da neće posjednici lonjskoga polja kroz 25 godinah morati svake godine plaćati 400.000 for. u ime anuitetah i da to neće 10,000.000 for. pak da neće dva honveda magjarska od ogromnoga dobitka, koji otuda dolazi na članove društva, dobiti svaki jednu osminu.

9. Zaniječite, da neće 118.000 žiteljah i posjednikah lonjskoga polja, plativši 10,000.000 for. biti lišeno onoga zemljišta i onih radnjah, koje budu isplatali.«¹⁸

Tim je člankom završen niz članaka zbog kojih je Mrazović odgovarao pred sudom. O Društvu za isušenje Lonjskoga polja izlazili su još brojni članci u »Zatočniku« tokom 1870, u vrijeme dok se proces vodio.

Na početku 1870, Vončina je u »Zatočniku« napisao četiri članka pod naslovom: »Barun L. Rauch i pučka sol«,¹⁹ u kojima je ustvrdio da je Rauch svojem bivšem zakupniku krčme u Lužnici, J. Guthardt, ishodio zakup raspodaje tarifne soli a da prije nije bila održana javna dražba, kako su to propisi zahtijevali. Vončina je tvrdio da bi se na dražbi bili postigli daleko bolji uvjeti davanja u zakup, a osim toga, da je Guthardt nepropisnim uskladištavanjem soli i nedopuštenim makinacijama prilikom njezina raspodjeljivanja narod oštetio a sebe obogatilo. Članci su pisani vrlo »izazovno« i u njima se zaista »postavlja jedna ličnost na pranger«. U drskom se tonu tvrdi da su sve te nepravilnosti bile moguće jedino zbog Rauchove zaštite, koji je usprkos socijalnim razlikama povezan prijateljstvom s Gothardtom, s kojim i dijeli dobitak.

Na temelju tih članaka, Rauch je podigao tužbu na pukovnijskom sudu u Petrinji »protiv vlasništva i uredništva »Zatočnika« zbog zločina potvore odnosno radi uvrede poštenja počinjene člankom »Barun L. Rauch i pučka sol' br. 18, 19, 20 i 22« — kako je to Vončina naveo u svom odgovoru na tužbu.²⁰

Kao pisac ovih članaka, Vončina je odgovarao pred sudom i 23. ožujka 1870. javio ženi da je prvi »Verhör« ispao vrlo smiješno po Raucha. O tom preslušavanju donio je i »Zatočnik« obavijest da je Vončina na sudu tražio da Rauch izjavi kako je tužba podignuta njegovom voljom, jer da punomoć odvjetnika Ante Suića, koji je u njegovo ime tužbu podigao, nije propisna. »Sud je na to pristao i preslušavanje je g. Vončine odgođeno dok ne stigne izjava g. baruna L. Raucha.«²¹ U Vončininoj ostavštini niti u štampi nema

¹⁸ Zatočnik 1869, br. 96.

¹⁹ Zatočnik 1870, br. 18, 19, 20 i 22.

²⁰ Ostavština I. Vončine, R. 6048.

²¹ Zatočnik 1870, br. 65.

daljih podataka u vezi s tužbom zbog tarifne soli nego jedino u vezi s lonjsko-poljskim društvom.

Šestog travnja 1870. očitovao se Mrazović pred sudom kao pisac članaka o Društvu za isušenje Lonjskoga polja — prema J. Horvatu »vjerojatno što je Vončina kao urednik i tiskar bio utužen na drugom mjestu«. Ni taj podatak nije tačan jer je u njemu mimoiđen Miškatović koji je na sudu odgovarao kao urednik »Zatočnika«. Članke je pisao Mrazović a svojim je očitovanjem preuzeo još mnogo težu i opasniju dužnost — da ih pred sudom i obrani. On je sam, potaknut pisanjem »Narodnih novina«, dao tim povodom ovu izjavu: »Dopisnik službenih »Narodnih Novinah« od 9. ožujka t.g. br. 55. pripovieda, da sam se za zato očitovao piscem rečenih članaka, što su izgovori gg. Vončine i Miškatovića jako slabo ispali. Ovo je prosta izmišljotina. — Ja sam se očitovao piscem članakah, jer sam ih sam pisao. Gg. Vončina i Miškatović znadoše da ja želim odgovarati za svoje članke, pa se nisu trebali pred sudom ni jako ni slabo izgovarati, nego su mojim privoljenjem mogli naprosto mene označiti kao pisca.«²²

Horvat napominje da je Vončina prije akcije protiv Raucha osigurao sebi »zaleđe u Beču« (239). Međutim, prema pismu koje je Rački 18. prosinca 1870. pisao Strossmayeru može se zaključiti da je vodstvo bilo vrlo nesigurno u ishod parnice: »Parnica lonjsko-poljska je zaključena. Istražitelj sudac kaže, da je Mato eklatantno dokazao sukrivstvo Rauchovo. Mi se ipak bojimo, da ne će sud suditi pod pritiskom, jer je delegiran Schönholz načinom neredovitim.«²³ S tim u vezi »Zatočnik« je pisao: »Njegovi moćni zaštitnici isposlovali su te je čak iz Vinkovcah pozvan c. k. auditor Schönholz, da čini predlog na temelju istražnih spisah. G. auditor Schönholz nije naš pristaša, dapače po njegovih savezih sa generalom Rosenzweigom mogli bismo ga mi prije među svoje protivnike brojiti.«²⁴

Svakako se Mrazović svojim očitovanjem izložio znatnoj opasnosti; on je, prema riječima suvremenika, »tom parnicom metnuo na kocku svoju slobodu i materijalni položaj.«²⁵

*

U vezi s podrškom koju je vojno ministarstvo pružalo akciji protiv Raucha, Horvat kaže: »Bečko je ministarstvo vojno indiretno i materijalno poduprla Vončininu akciju protiv Raucha, izdavši nalog Generalnoj komandi u Zagrebu da tiska svoje tiskanice u tiskari koju je Vončina osnovao u Vojnom Sisku« (238).

Dokumentacija za tu tvrdnju nije navedena, ali je u Vončininoj korespondenciji sačuvano pismo u kojem on 16. studenoga 1869. javlja ženi da mu je stavljen u izgled velik posao i da je u vezi s time vojno ministarstvo pitalo glavno zapovjedništvo u Zagrebu da li njegova tiskara ima dovoljan kapacitet da preuzme štampanje tiskanica za Krajinu. On je zamolio glavno zapo-

²² Zatočnik 1870, br. 58.

²³ F. Šišić, Korespondencija Rački-Strossmayer I, Zagreb 1928, 124.

²⁴ Zatočnik 1871, br. 6.

²⁵ Obzor 1896. br. 212.

vjedništvo da odgovori potvrdno i javlja ženi da je u tu svrhu odlučio nabaviti još jedan stroj. Međutim, već 20. studenoga javlja on ženi iz Beča: »Ja nisam mogao niti htjeo ovdje posla zaključiti, jer mi bolje konvenira dati polovicu posla Albrechtu, nego kupiti novu mašinu za koju kašnje ne bi bilo zaslužbe.«²⁶

U korespondenciji nema daljih podataka i ne znamo da li je Vončina dostiza narudžbu podijelio s Albrechtovom tiskarom a niti da li ju je uopće isporučio. Ako i jest, bilo je to tek 1870. i po svoj prilici radilo se o jednokratnoj narudžbi, jer je Vončina odustao da kupi još jedan stroj koji bi nakon obavljena posla bio nepotreban. Potpora vojnog ministarstva bila je, možda, veća u podršci koju je ono davalo Društvu za iskrčenje krajiških šuma.

Na tvrdnje »Zatočnika« da je proračun lonjsko-poljskoga društva »dvostrukom kredom« pisan a da je »kolikoća kopane zemlje malo nepodvostručena i ciena za kopanje potrostručena«,²⁷ »Narodne novine« i »Agramer Zeitung« raspisale su se o Društvu za iskrčenje krajiških šuma. »Narodne novine« su ustvrdile da se »domaće« društvo u Sisku »obavezalo da će te šume za 25 milijunah, obročno isplativih, iskrčiti za 25 godinah. Uzmemo li sada, osim niske procjene također na um da će se komunikacije za tih 25 godina sigurno raširiti, a s tim i vriednost šumah znamenito umnožiti, nismo nipošto pretjerali, ako ustvrdimo da će privilegirano 'domaće' društvo izvaditi iz krajiških šumah od svojega uloga *trojinom* veću korist.«²⁸ Nadalje se tvrdilo da je kod procjene šuma vojno ministarstvo izvanredno išlo na ruku društvu i da se opozicija opire prisajedinjenju Krajine upravo zbog zainteresiranosti na njenim šumama.

Na te napadaje odgovorio je »Zatočnik« da Rauchov organ traži analogije »među lonjskim poljem i krajiškimi šumami«, da želi prikazati kako »sisačka opozicija i krajiški konzorcij radi ono isto s krajiškimi šumami što barun Rauch s lonjskim poljem«. ²⁹ Konkretnije je odgovorio Vončina navodeći okružnicu od 12. lipnja 1869. kao »maticu krajiškom konzorciju«. U okružnici se pozivalo na upis sve krajišnike koji mogu položiti 200 for. a potpisali su je: Batušić, Kozjak, Gliederer, Friedrich, Sartori, Sopron, Vasiljević, Ivić, Peleš, Miličić, Popović i Fabec. »U sisačku opoziciju — kaže Vončina — usudio bi se samo trojicu od njih uvrstiti.« Nadalje kaže da »okružnica izriče pouzdanje da će krajiški konzorcij biti najbolje jamstvo izvađanju podhvata u korist Krajine, ona znade da za sav taj podhvata treba glavnicu od prilike 16 milionah, pa znajući, da toliku glavnicu krajina smoći nemože, ispovieda iskreno, da će se krajiški konzorcij spojiti s jednim bankalnim zavodom u Beču.«³⁰

»Narodne novine« su, naime, ustvrdile da su dioničari društva »samo svojim imenom napried istaknuti od austrijske 'narodne' banke, koja je u tom poslu pravi i istiniti preduzimač, jer prilaže dielničku glavnicu ništa manje nego 58,61%. Dakle sisačko-zagrebački dielničari društva za iskrčenje krajiških šumah imaju samo 3,61% dielnihah, oni su to patriotično društvo.«³¹

²⁶ Ostavština- I. Vončine R. 4.370.

²⁷ Zatočnik 1870, br. 5.

²⁸ Narodne novine 1870, br. 13.

²⁹ Zatočnik 1870, br. 15.

³⁰ Zatočnik 1870, br. 18.

³¹ Narodne novine 1870, br. 13.

S obzirom na taj prigovor, »Zatočnik« je odgovorio:

»No gdje su toliko ležeće glavnice ne samo u krajini i Hrvatskoj uopće, nego i u bogatoj Ugarskoj? Da li slične velike podhvate u Ugarskoj ne podupiru kapitaliste bečki, frankfurtski i pariški? Dapače u lonjsko-poljskom poslu, za koji se hoće jedva 2 miliona troška, kojemu zemlja garantira do 5 milionah naplate, kod kojega sudjeluje najbogatija vlastela slavonska i hrvatska, ipak je posao prodan bečkom konzorciju a podhvat izručen Talijanom. Pa se onda prigovara krajiškom konzorciju, da se složio s bečkim društvom, gdje se radi o kapitalu od 20 i više milionah! Po svoj prilici bilo bi pametnije i korisnije za krajinu da se je vojeno ministarstvo pogodilo odmah s bečkimi kapitalisti, koji bi se bez kontrole i uvjeta krajiškog konzorcija bolje osvrтали na interese zemlje.«³²

Vončinino ime nije se nalazilo među potpisnicima »okružnice«, ali je on ipak u najvećoj mjeri bio zainteresiran na radu toga društva. Kada se činilo da će se Krajina prisajediti Hrvatskoj, on je sav očajan pisao ženi 14. srpnja 1869: »Poslovi konzorciuma dobro stoje ako Krajina ne bude žrtvovana Mađarom. Bude li to, raspalo se sve, raspao se i konzorcium. Nemogu ti kazati u kakvoj sam brizi i bojazni.«³³

3. U poglavlju: »Slučaj novinara Higinia Reicherzera i prva veleizdajnička kampanja u novinarstvu« (247—251) J. Horvat želi na temelju podataka iz Vončinine ostavštine osvijetliti aferu s lažnim promemorijama, na osnovu kojih je namjesnik banske časti A. Vakanović htio Narodnu stranku optužiti radi veleizdaje, i kaže: »Iz Vončininih se pisama može zaključiti da je čitavu aferu namjestio sam Vončina. Kao što je s lonjsko-poljskom aferom uspio oboriti Levina Raucha s banske časti, tako je s lažnim promemorijama onemogućio Vakanovićevu vladavinu, uistinu po drugi put onemogućio Levina Raucha« (248).

Kao što se pad Raucha ne može pripisati isključivo djelatnosti I. Vončine, isto je tako netačno ustvrditi »da je čitavu aferu namjestio sam Vončina« i da je s lažnim promemorijama »po drugi put onemogućio Levina Raucha«. Ovu tvrdnju autor osniva na pismu za koje navodi da ga je 5. rujna 1872. Vončina pisao Mrazoviću, i kaže u vezi s promemorijama:

»Vončina je, čini se, stvar u cjelini povjerio jedino Mrazoviću. Reicherzer i Sinković su dobili honorar za usluge učinjene Narodnoj stranci. S isplatom nije išlo glatko. Mrazović, koji je rukovodio sredstvima stranke, bio je tvrd na novcu, Vončina ga 5. IX. 1872. iz Pešte upozorava: »Svraćam ti pozornost na našu dužnost, koju smo preuzeli naprama Sinkoviću i Reicherzeru. Vi ste me u sjednici centralnog odbora ovlastili da ove ljude angažiram i oni su svoju dužnost učinili. Nije ni povoljno, ni mudro, da ih sad pustimo bez pomoći. Ja sam u najneugodnijem položaju, koji sam osobno s njima raspravljao... Njihovi su zahtjevi diskretni i mogli bi se jeftino riješiti. Ja sam izdao prošli mjesec sto forinti, a sad sam od biskupa poslao 100 forinti, ako se ti zauzmeš, nasmoći ćemo sasvim lako što traži Sinković, a za Reicherzera ne ima nego za deset mjeseci skrbiti, pa smo onda s poštenjem izišli iz obaveze, i možemo čistim licem pred njih stupiti. Molim te nemoj ti onako lako tu stvar uzeti, držim da bi se takva lakoumnost jako osvetila.« (249).

³² Zatočnik 1871, br. 17.

³³ Ostavština I. Vončine R. 4.370.

Međutim, pismo nije pisao Vončina Mrazoviću, nego Mrazović Vončini, i ono u cjelini glasi:

»Osim toga svraćam tvoju pozornost na našu dužnost, koju smo preuzeli na prama Sinkoviću i Reicherzeru. Vi ste mene u sjednici centralnoga odbora ovlastili, da ove ljude angažiram, oni su svoju dužnost učinili, nije ni plemenito ni *mudro*, da ih sada pustimo bez pomoći. A ja sam u najneugodnijem položaju, koji sam osobno s njimi raspravljao. Ja sam Sinkovićeve listove koje sam ovdje primio, danas poslao svojem sinu. Obavesti se se o njihovom sadržaju pak ćeš viditi, da su njegovi zahtjevi diskretni i da bi ga se jeftino mogli riješiti. Ja sam izdao prošli mjesec 100 f., sada sam od biskupa poslao 100 f., ako se ti zauzmeš smoći će se lahko, što traži Sinković, a za Reicherzera ne moramo nego za 10 mjeseci skrbiti, pa smo onda s poštenjem izašli iz obveze i možemo čistim licem pred njih stupiti. Molim te nemoj ti onako lahko tu stvar uzeti kako je uzima Nikola.³³ Ja držim da bi se takova lahkounnost jako osvetila. Quid-quid agis — respice finem.«³⁵

Prema tome bi » aferu namjestio sam« Mrazović i » stvar u cjelini povjerio jedino« Vončini. Uza sve to ne može se ustvrditi da je Mrazović radio isključivo iz svoje inicijative, jer on sam u pismu kaže da ga je centralni odbor stranke ovlastio da angažira Sinkovića i Reicherzera i s njima pregovara. Poblize je u čitavoj stvari morao sudjelovati i N. Krestić, čije ime je autor, citirajući pismo, izostavio, jer Mrazović upozorava Vončinu da ne uzima stvar onako olako kao Krestić i, ako se zauzme, da će se lako namiriti svota koju još duguju Sinkoviću. Svakako su Reicherzer i Sinković služili i Vakanoviću i Narodnoj stranci, no da li je inicijativa da se pokrene afera s promemorijama potekla od Vakanovića ili od Narodne stranke, ne može se odrediti.

U želji da što jače istakne značenje Vončine djelatnosti, Horvat je pri stran u ocjeni rada ostalih prvaka stranke, pogotovu Mrazovića. On označuje Mrazovića kao »formalnog« vođu Narodne stranke, iako iz sačuvane korespondencije prvaka stranke proizlazi da je on bio stvarni vođa stranke i da su se njemu obraćali drugi prvaci, osobito Strossmayer, kada je trebalo odlučiti u kojem će se pravcu usmjeriti politika Narodne stranke. Kao samostalac, Vončina se više godina ogorčeno borio protiv prvaka Narodne stranke i iz njegovih pisama izbija duboka protivnost i prijezir prema njima, napose prema Strossmayeru. Kada je pobijedila dualistička koncepcija o uređenju Monarhije, Vončina je prišao Narodnoj stranci pa iako je bio vrlo aktivan u stranačkoj borbi, njegova prijašnja suprotnost prema vodstvu bila je tek potisnuta. Već ti lični momenti pridonijeli su da Vončina nije pripadao najužem krugu vodstva stranke u kojem su bili Strossmayer, Mrazović i Rački. Vončinina zatumljena suprotnost prema prvacima stranke ponovo je snažno izbila u vrijeme sklapanja revizije Nagodbe i opet je bila najviše uperena protiv Strossmayera, o kojemu on 6. prosinca 1872. piše ženi: »Čega sam se uvijek bojao čini mi se neuklonivo: da ću s tim čovjekom opet morat prekinuti svaki bolji odnošaj.«³⁶

³³ Ostavština I. Vončine R. 4.370.

³⁴ Nikola Krestić, advokat, opredijelio se prvo za Samostalno-narodnu a kasnije za Narodno-liberalnu stranku.

³⁵ Ostavština I. Vončine R. 4.368

³⁶ Ostavština I. Vončine R. 4.370.

Dok su Strossmayer, Mrazović i Rački, za vrijeme pregovora o reviziji Nagodbe, svu brigu i nastojanje usredotočili na to da članovi kraljevinskog odbora ne odustanu od zahtjeva postavljenih u elaboratu od 8. studenog 1782, koje je stranka postavila kao minimum svojih zahtijevanja — Vončina se jedino bojao da članovi kraljevinskog odbora ne ustraju na tim zahtjevima i tako onemogućće i onakav sporazum kakav su Mađari nudili. Od svih članova odbora, Vončina je zaista bio najaktivniji i, prema vlastitim riječima, upoznao se sa »svim korifeji mađarskimi«, s kojima je bio »svaku večer od 6—8^{1/2} satih u Deákovu klubu«. ³⁷ Za razliku od vodstva stranke, koje je negodovalo protiv Mađara jer su odbijali zahtjeve stranke, Vončinin sud o Mađarima bio je općenito povoljan i on je mnogo više osuđivao svoje stranačke drugove, pogotovu Strossmayera i Mrazovića, koji su se povukli kad je postalo očigledno da se revizija neće moći sklopiti na temelju elaborata od 8. studenog 1872. Vončina je bio spreman na skrajnju popustljivost i jedino se bojao »kako će javno mnijenje kod kuće primiti, što ovdje bude ugovoreno«. ³⁸

Stav Vončine izazvao je ogorčenje u vodstvu stranke i Strossmayer je u pismu Mrazoviću osudio Vončininu pripravnost na popuštanje: »Na svaki način dobro bi bilo da se gg. Krestiću i Vončini rekne, da mi nigda dozvoliti nećemo da se bani imenuju podpisom ministra predsjednika ugarskoga.« ³⁹

Pred kraj Vončinine političke djelatnosti, u povodu osnivanja Neodvisne narodne stranke 1880, još jednoć je žestoko izbila suprotnost koja je Vončinu dijelila od prvaka Narodne stranke i on se ponovo našao među njihovim protivnicima, kao što je bio i u početku svoga političkog djelovanja.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Den Anlass zur Behandlung einiger Fragen in Verbindung mit der politischen Tätigkeit von Ivan Vončina gab dem Verfasser das Buch von Josip Horvat: »Povijest novinstva Hrvatske 1771—1939 (Geschichte der Journalistik in Kroatien), Zagreb 1962. Den bestimmenden Einfluss auf die Leitung der Politik der Nationalpartei 1868—73. schreibt Horvat der Tätigkeit Vončinas zu. Die politische Tätigkeit der übrigen Parteiführer erwähnt er fast überhaupt nicht und manchmal stellt er sogar ihre Aktionen als Vončinas Tätigkeit dar.

1. In Bezug auf die Herausgabe von »Novi Pozor« (Wien, 1867—68) schreibt Horvat ungleich mehr Bedeutung Vončina als Josip Miškatović zu, den er nur als Redakteur der Zeitung erwähnt. Der Verfasser kommt auf Grund der Korrespondenz der Parteiführer zum Schluss, dass die ganze Last der Herausgabe der Zeitung gerade auf Miškatović ruhte und dass Vončina an der Tätigkeit der Partei nur teilweise beteiligt war.

Von der Mehrheit der übrigen Parteiführer behauptet Horvat, dass sich dieselben nach der Niederlage in den Wahlen von 1867. aus dem politischen Leben auf das Gebiet der Kulturtätigkeit zurückgezogen haben. Dieser Darstellung zufolge könnten die heftigen Kämpfe, die Nationalpartei gegen Banus L. Rauch führte, nur

³⁷ Isto, Vončina ženi 6. IX 1872.

³⁸ Isto, Vončina ženi 2. IV 1873.

³⁹ Arhiv JAZU, Ostavština J. J. Strossmayera, S. L. — S. D.

dem Verdienst Vončina zugeschrieben werden. Der Verfasser weist darauf hin, dass dieser Zeitabschnitt die Era stärkster politischen Aktivität der Parteiführer war und stellt besonders die Tätigkeit von Mrazović in kurzen Zügen dar.

2. In Bezug auf den Prozess, den Banus Rauch gegen die Zeitung »Zatočnik« bei dem Militärgericht in Petrinja führte, behauptet Horvat auf Grund der stilistischen Merkmale, dass die Serie der Zeitungsartikel: »Über die Gesellschaft für die Austrocknung des Lonjsko Polje« von Vončina und nicht von Mrazović geschrieben worden ist. Der Verfasser kommt auf Grund der Analyse der Zeitungsartikel, derentwegen der Prozess geführt wurde, zum Schluss, dass die Artikel von Mrazović und nicht von Vončina geschrieben wurden und dass der letzere der Verfasser der Artikel über das Tarifsalz war, wegen deren er sich auch beim Gericht zu verantworten hatte — was Horvat überhaupt unerwähnt lässt.

3. Was die Affäre der falschen Promemoria, auf Grund deren der Stellvertreter der Banuswürde Antun Vakanović 1872. die Nationalpartei des Hochverrats wegen anzuklagen trachtete, behauptet Horvat, dass die Affäre von Vončina selbst montiert wurde. Der Verfasser stellt aber auf Grund derselben Briefe, mit deren Hilfe Horvat seine Behauptung zu begründen wünscht, fest, dass nicht Vončina, sondern Mrazović die Verhandlungen mit dem Sekretär Vakanović' Anton Sinković und mit dem Autor der falschen Promemoria Higin Reicherzer führte, dass er jedoch nicht aus eigener Initiative sondern im Einklang mit dem Beschluss des Zentralkomitees der Partei handelte.

Trotzdem kommt der Verfasser zum Schluss, dass es nicht genau festzustellen ist, ob die Initiative zum Montieren der ganzen Affäre von Vakanović oder von der Nationalpartei stammte.

Der Verfasser stellt endlich fest, dass Horvat in der Absicht, die Bedeutung der Tätigkeit Vončina je mehr hervorzuheben, bei der Würdigung der anderen Parteiführer, besonders Mrazović und Miškatović, nicht objektiv war. Weiter kommt er auf Grund der Korrespondenz der Nationalparteführer zum Schluss, dass Vončina nicht dem engsten Kreise der Parteiführung (Strossmayer, Mrazović und Rački) gehörte und dass die tiefe Abneigung, die Vončina als Anhänger der Selbständigen Nationalpartei gegen die Führung der Nationalpartei hegte, nur zeitweise unterdrückt worden war und im Zeitabschnitt der Ausgleichsrevision wiederum heftig zum Vorschein kam.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB